

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

2 СОН, 3 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 2, ВЫПУСК 3

LAWYER HERALD

VOLUME 2, ISSUE 3

TOSHKENT-2023

МУНДАРИЖА

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ. ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

1. АХМЕДШАЕВА Мавлюда Ахатовна
ЎЗБЕКИСТОН ҲУҚУҚ ТИЗИМИДА ҚОНУН ВА КОДЕКСНИНГ ЎЗАРО НИСБАТИ.....8
2. ХУЖАНАЗАРОВ Азизжон Анварович
ТЎҒРИДАН-ТЎҒРИ ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ҚОНУНЛАР:
ТАҲЛИЛ ВА ТАКЛИФ 14

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ, МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ, МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

3. АБДУЛЛАЕВА Мафтуна Мурот қизи
ЎЗБЕКИСТОНДА КОНСТИТУЦИЯВИЙ ШИКОЯТНИ
АМАЛГА ОШИРИШНИНГ МУАММОЛАРИ 19
4. НАРИМАНОВ Бекзод Абдувалиевич
ЎЗБЕКИСТОНДА НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИНИ ҚЎЛЛАБ-
ҚУВВАТЛАШНИНГ АЙРИМ ҲУҚУҚИЙ МАСАЛАЛАРИ: ЎЗБЕКИСТОН НОДАВЛАТ
НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИ МИЛЛИЙ АССОЦИАЦИЯСИ МИСОЛИДА.....24
5. РАХМОНОВ Зафаржон Зайниддинович
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ДАВЛАТ ФУҚАРОЛИК ХИЗМАТИ СОҲАСИДА
ДАВЛАТ БОШҚАРУВИНИНГ ЎРНИ..... 32

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

6. БАБАКУЛОВ Зафар Курбанназарович
ТОВАР БЕЛГИСИНИНГ ТРАНСЧЕГАРАВИЙ САВДО МУОМАЛАСИДАГИ
ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИ МАСАЛАЛАРИ 41
7. ПЎЛАТОВ Алишер Рамазанович
КРИПТОВАЛЮТАНИ ВУЖУДГА КЕЛИШИ ВА УНИ МУОМАЛАСИНИ ТАРТИБГА СОЛИШ
БЎЙИЧА АСОСИЙ ЁНДАШУВЛАР 49
8. НАСУЛЛАЕВ Мубин Нутфуллаевич
ТЎЛОВГА ҚОБИЛИЯТСИЗЛИК МУНОСАБАТЛАРИНИ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ
АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ57

СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ. ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

9. УРОЗБАЕВ Сардорбек
ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИДА ХИЗМАТ ЎТАШНИНГ
НАЗАРИЙ-ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ..... 65

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ. КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

10. НОРМАНОВА Клара Эшназаровна
ЭКСЦЕСС ИШТИРОКЧИЛИКНИ КВАЛИФИКАЦИЯ ҚИЛИШ 72

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

11. БАБАБЕКОВ Нодир Джурабаевич ТЕРГОВГА ҚАДАР ТЕКШИРУВ ЖАРАЁНИДА МАХСУС БИЛИМЛАРДАН ФЙДАЛАНИШ	80
12. УМАРХОНОВ Азизхон Шарипхонович ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ ИШТИРОКЧИЛАРИНИНГ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ЧОРАЛАРИНИНГ ТАСНИФЛАНИШИ	87

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

13. ГАФУРОВА Нозимахон Эльдаровна, ТОШМАТОВА Висолахон РОЛЬ БИОЭТИЧЕСКОЙ НАУКИ В ЗАЩИТЕ ПРАВ ПАЦИЕНТОВ В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ COVID-19	96
14. ХАМДАМОВА Фируза Уразалиевна ГОСУДАРСТВО КАК СУБЪЕКТ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОЙ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ.....	104
15. РАХМОНОВА Сабрина НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ ДИСКРИМИНАЦИИ ПО ПРИЗНАКУ ПОЛА КАК ОСНОВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАВНЫЕ ПРАВА И ВОЗМОЖНОСТИ ПРИ РЕГУЛИРОВАНИИ ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ	110

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

16. ШАКУРОВ Рафик Равильевич ПЕДАГОГИКА ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАЪМИНЛАНИШИ.....	115
--	-----

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

УМАРХОНОВ Азизхон Шарипхонович
Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги
университети мустақил тадқиқотчиси, юридик фанлар номзоди, доцент

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ ИШТИРОКЧИЛАРИНИНГ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ЧОРАЛАРИНИНГ ТАСНИФЛАНИШИ

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): УМАРХОНОВ А.Ш.
Жиноят процесси иштирокчиларининг хавфсизлигини таъминлаш чораларининг
таснифланиши // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 2 (2023) Б.
87-95.

2 (2023) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2023-2-12>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада жиноят процесси иштирокчиларининг хавфсизлигини таъминлаш чоралари ва уларни турли мезонлар асосида таснифланиши масалалари таҳлил қилинган. Муаллиф хавфсизлик чоралари тизимининг мазмуни хавфсизлик чораларининг йиғиндиси бўлиб, унинг ўзаро боғлиқ элементларининг илмий асосланган тузилмаси деб ҳисоблайди. Бундан ташқари, ҳимоя қилинаётган шахсни бошқа яшаш жойига кўчириш, ҳужжатларни алмаштириш ва ташқи қиёфасини ўзгартириш кўрсатилган шахсга нисбатан бошқа хавфсизлик чораларини қўллаш орқали унинг хавфсизлигини таъминлаш мумкин бўлмаган ҳоллардагина амалга оширилиши ҳақида бир қанча фикр ва мулоҳазаларга келинган.

Таянч сўзлар: жиноят процесси иштирокчилари, хавфсизлик чоралари, шахсий хавфсизлик чоралари.

УМАРХОНОВ Азизхон Шарипхонович
Исследователь Университета общественной безопасности
Республики Узбекистан, кандидат юридических наук, доцент

КЛАССИФИКАЦИЯ МЕР ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ БЕЗОПАСНОСТИ УЧАСТНИКОВ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются меры по обеспечению безопасности участников уголовного процесса и их классификация на основе различных критериев. Автор считает, что содержание системы мер безопасности представляет собой сумму мер безопасности и научно обоснованную структуру взаимосвязанных ее элементов. Кроме того, формируется мнение и соображение о том, что переселение охраняемого лица на другое постоянное место жительства, замена документов и изменение внешности будут осуществляться только в случае, когда невозможно обеспечить его безопасность путем

применения других мер безопасности в отношении указанного лица.

Ключевые слова: участники уголовного процесса, меры безопасности, меры личной безопасности.

UMARKHONOV Azizkhon

Researcher of the University of Public Safety
Republic of Uzbekistan, candidate of legal sciences, Associate professor

CLASSIFICATION OF MEASURES TO ENSURE THE SAFETY OF PARTICIPANTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

ANNOTATION

This article analyzes measures to ensure the safety of participants in criminal proceedings and their classification based on various criteria. The author believes that the content of the security measures system is a sum of security measures and represents a scientifically based structure of its interrelated elements. In addition, several opinions and considerations were expressed that the transfer of the protected person to another place of residence, the replacement of documents and the change of appearance will be carried out only when it is impossible to ensure his safety by applying other security measures against the specified person.

Keywords: participants in criminal proceedings, security measures, personal security measures.

Жиноят процесси иштирокчиларининг хавфсизлигини таъминлаш чоралари ваколатли шахслар томонидан шахс хавфсизлигига таъдиднинг олдини олиш ва у юзага келган тақдирда процесс иштирокчисининг хавфсизлиги бузилган ҳолатни тиклаш мақсадида қонунга асосланган ҳаракатлар тизими шаклида тақдим этилади.

Жиноят процессида ҳимоя қилинадиган шахсларнинг хавфсизлигини таъминлаш чоралари тизими жиноятни аниқлаш, тергов қилиш ва суднинг айбдорлик ва айбдорлик учун жиноий жазо тайинлаш масаласини ҳал қилиш учун етарли далилларни аниқлаш учун жиноят процессида шахсга ёрдам бериш хавфсизлигини таъминлашнинг ўзаро боғланган кўп тармоқли воситаларидир.

Ҳимоя қилинаётган шахсларнинг хавфсизлик чоралари тизими фақат процессуал воситалар ва жиноят процессининг доираси, яъни жиноят-процессуал фаолият билан чекланиб қолиши мумкин эмас. У мураккаб характерга эга бўлиб, турли соҳаларнинг хавфсизлик чоралари мажмуини ўз ичига олади, уларнинг мажмуи ягона мақсадни – ҳар қандай шахснинг жиноят процессида иштирок этиш хавфсизлигини таъминлаш ва унга ёрдам беришни таъминлайди.

Жиноят-процессуал соҳада хавфсизлик объекти сифатида шахсни ҳимоя қилиш бошқа тузилма ва характерга эга бўлган махсус чоралар орқали амалга оширилади. Хавфсизлик чоралари тизимининг мазмуни хавфсизлик чораларининг йиғиндиси бўлиб, унинг ўзаро боғлиқ элементларининг илмий асосланган тузилмаси ҳисобланади.

Жиноят процесси иштирокчилари учун хавфсизлик чоралари қуйидаги асослар бўйича таснифланиши мумкин [1,2,3,4,5]:

- Жиноят-процессуал тартибга солиниши бўйича: процессуал ва процессуал бўлмаган (универсал, ташкилий);

- Қонунга нисбатан: умумий (ушбу қонунда кўрсатилган) ва махсус (қонунда кўрсатилмаган);

- тармоқли асосда: жиноят ҳуқуқи, жиноят-процессуал, тезкор-қидирув, ижроия-ҳуқуқий, маъмурий-ҳуқуқий ва бошқалар;

- жиноят процессининг босқичлари бўйича: терговга қадар текширув босқичида, суриштирув ва дастлабки тергов босқичида, жиноят ишини юритишнинг суд босқичида

амалга ошириладиган хавфсизлик чоралари (жиноят ишини судда кўриш учун тайинлаш босқичида, суд муҳокамасида, суд муҳокамаси кейинга қолдирилган ёки тўхтатиш вақтида, ҳукми ижро этишда ёки уни юқори инстанция судларида қайта кўриш жараёнида);

- жиноят процессининг табақалаштирилган шакллари бўйича: суд қарорини қабул қилишнинг алоҳида тартиби билан (шу жумладан, гумон қилинувчи ёки айбланувчи ўртасида ҳамкорлик тўғрисида айбга иқдорлик тўғрисидаги келишув тузишда), ишни судьялар иштирокида кўришда, вояга етмаганлар жинояти тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишда, жиний судлов соҳасида халқаро ҳамкорликда;

- ҳимоя қилиш ҳуқуқини чеклаш бўйича: исботлаш ҳуқуқини бевосита чекламаслик (масалан, ҳимояланган шахснинг телефон ва бошқа суҳбатларини тинглаш – ЖПК 270-моддаси ҳамда исботлаш ҳуқуқини чеклаш (масалан, сўроқ баённомаларининг кириш қисмларини кўрсатмаслик – ЖПК 375-моддаси 4-қисми);

- қўлланиладиган чоралар сони бўйича: ягона (шахсий ҳимоя) ва комплекс (қўшма) (ҳужжатларни алмаштириш ва яшаш жойини ўзгартириш);

- қўллашнинг мақсадга мувофиқлик даражасига кўра: асосий, қўшимча, фавқуллода;

- вақтинчалик асосда: вақтинчалик (хавфсизлик чораларини амалга ошириш учун маълум муддат билан) ва доимий (уларни амалга ошириш учун маълум муддатсиз);

- жиноят процессининг хавфсизлик чоралари қўлланиладиган иштирокчилари бўйича: айбловчи (жабрланувчи) томонидан иштирокчилар, ҳимоя томонидан иштирокчилар (гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи) ва бошқа иштирокчилар (гувоҳ);

- хавфсизлик чораларини қўллаш тўғрисида процессуал қарор қабул қилган шахслар бўйича: суд (судья), прокурор, суриштирув органи раҳбари ёки жиноят ёки жиноят иши тўғрисидаги ариза (хабар)ни юритувчи терговчи;

- хавфсизлик чораларини амалга оширувчи органлар ва мансабдор шахслар бўйича: ички ишлар органлари, давлат хавфсизлик хизмати органлари, ҳарбий қисмлар кўмондонлиги, жиноят-ижроия тизими муассасалари ва органлари;

- чиқарилиши лозим бўлган процессуал ҳужжатларга бўйича: суриштирув органининг ёки терговчининг қарори ва суднинг (судьянинг) ажрими (қарори);

- жиноят процесси иштирокчилари тоифалари бўйича: жазони ўтаётган хорижий фуқароларга нисбатан; Ўзбекистондан ташқарида жазони ўтаётган Ўзбекистон фуқароларига нисбатан; ҳимояланган шахсга нисбатан (транзит пайтида);

- тергов қилинаётган (кўриб чиқиляётган) жиноятнинг жиний-ҳуқуқий тоифасига кўра (ЖК 15-моддаси): фақат оғир ва ўта оғир жиноятлар тўғрисидаги жиноят ишлари бўйича қўлланиладиган чоралар ва жиноятлар тоифасидан қатъи назар, амалга ошириладиган чоралар;

- хавфсизлик чораларини таъминлаш муаммоларини суд-тиббий жиҳатдан ҳал қилиш бўйича: дастлабки тергов ва суд муҳокамаси маълумотларини ошкор этмаслик; жиноят процесси иштирокчиларига нисбатан қўлланиладиган хавфсизлик чоралари тўғрисидаги маълумотларни ошкор этмаслик; жиний судлов ва дастлабки терговга қаршилиқни бартараф этиш; далилларни ва бошқа суд-тиббий аҳамиятга эга маълумотларни ҳимоя қилиш; ёлғон гувоҳлик беришнинг олдини олиш, кўрсатув беришдан бош тортиш, сўроқ қилинаётган шахс томонидан кўрсатувни ўзгартириш ва бошқалар.

Замонавий қонунчилик жиний процесс иштирокчиларининг хавфсизлигини таъминлаш бўйича чора-тадбирларни амалга оширишнинг турли ҳуқуқий механизмларини ўз ичига олади. Бундай чоралар амалдаги Жиний-процессуал кодексида, шунингдек, 2019 йилги Ўзбекистон Республикасининг “Жабрланувчиларни, гувоҳларни ва жиний процесси иштирокчиларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонунда [6], бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда, идоравий буйруқлар ва маъмурий норматив ҳужжатларда назарда тутилган.

Хавфсизлик чоралари нафақат мудофаа (ҳимоя) характериға эға бўлиши: бир қатор вазиятларда тажовузкор (олдини олиш, ноқонуний таъсир қилиш) бўлиши ҳам керак.

Масалан, айбланувчини гувоҳлар ёки жабрланувчиларга ноқонуний таъсир кўрсатиши мумкинлиги сабабли қамоққа олиш (Жиноят-процессуал кодексининг 242-моддаси).

Жиноий процесси иштирокчиларига нисбатан хавфсизлик чоралари жиноят иш юритилиши билан боғлиқ ҳолда қўлланилади. Шу сабабли, биз жиноят процесси иштирокчиларига нисбатан қўлланиладиган жиноят-процессуал хавфсизлик чораларини батафсил кўриб чиқамиз. Бу чоралар ҳам судга қадар иш юритуви, ҳам суд муҳокамаси давомида қўлланилиши мумкин.

Жиноят-процессуал қонунда шахсий хавфсизлик чораларини белгилашда қуйидагилар эътиборга олиниши керак: жиноят процессида шахснинг қонуний манфаатларини таъминлаш кафолати; жиноят процессининг мақсади ва вазифаларига (мақсадига) эришиш воситаси; жиноятнинг энг хавfli (уюшган, касбий) турларига қарши курашишнинг янги самарали шакли; давлатнинг миллий қонунчиликни бир қатор халқаро ҳужжатларга мувофиқлаштиришга ижобий интилиши [7, Б. 225-229].

Жиноят-процессуал хавфсизлик чораларининг қуйидаги белгилари ажралиб туради: улар Жиноят-процессуал кодекси нормалари билан тартибга солинади; жиноят процесси иштирокчиларига мурожаат қилади; уларнинг аризаси бўйича қарор жиноят ишини юритувчи мансабдор шахс томонидан қабул қилинади; иш бўйича далилларни олиш ва суднинг якуний қарорини чиқариш жараёнини таъминлашга қаратилган [8, Б.84–88].

Жиноят-процессуал кодексининг 270-моддасида процесс иштирокчиларининг хавфсизлигини таъминлаш чоралари кўрсатилган. Шу билан бирга, ушбу рўйхатга киритилмаган бошқа чоралар ҳам қўлланилиши мумкинлигини келтириб ўтишимиз мумкин. Масалан, айбланувчининг гувоҳлар ва жабрланувчиларга таъсир ўтказиш имконияти туфайли эҳтиёт чораси сифатида қамоққа олиш, айбланувчи гувоҳга ва жиноят процессининг бошқа иштирокчиларига таҳдид қилиши, далилларни йўқ қилиши ёки жиноят иши бўйича иш юритишга бошқача тарзда тўсқинлик қилиши кабилар [3].

Жиноят ишлари бўйича судгача бўлган иш юритишда жиноят процесси субъектлари учун қуйидаги жиноят-процессуал хавфсизлик чоралари қўлланилиши мумкин: Жиноят тўғрисидаги хабарни текширишда жабрланувчи ва гувоҳнинг, шунингдек процессуал ҳаракатларни амалга оширишда иштирок этган шахсларнинг шахси тўғрисидаги маълумотларни сир сақлаш; шахсни визуал кузатишни истисно этувчи шартларда шахсни таниб олиш учун кўрсатиш; телефон ва бошқа сўзлашувларни эшитиш; абонентлар ва (ёки) абонент қурилмалари ўртасидаги уланишлар тўғрисида маълумот олиш; почта-телеграф жўнатмаларини ушлаб туриш, уларни кўздан кечириш ва олиб қўйиш; гумон қилинувчи (айбланувчи)га нисбатан эҳтиёт чорасини қўллаш тўғрисида қарор қабул қилиш; дастлабки тергов маълумотларини ошкор қилишга йўл қўйилмаслиги [9, Б.88-94].

Жиноят-процессуал хавфсизлик чораларини амалга ошириш жараёни давлат ҳуқуқни муҳофаза қилиш ва суд органлари фаолиятининг ягона соҳаси бўлиб, унинг мақсади жиноий одил судловга ҳисса қўшадиган шахснинг хавфсиз иштирок этишидир. Шу билан бирга, жиноятларни очиш ва тергов қилиш, айбдорни жиноий жавобгарликка тортиш ҳамда бир вақтнинг ўзида жиноят процесси иштирокчиларининг (уларнинг қариндошлари ва яқинларининг) шахсий ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш манфаатлари ўртасида оқилона мувозанат сақланиши лозим.

Муайян хавфсизлик чорасини қўллаш тактик таркибга эга бўлиши керак. Шунинг учун жиноят процессида қўлланиладиган хавфсизлик чораларини танлаш суд-тиббиёт экспертизаси тавсияларидан фойдаланган ҳолда амалга оширилиши лозим. Замонавий шароитда ҳуқуқни қўллаш ва суд амалиёти муайян жиноят иши бўйича хавфсизлик чораларини қўллашнинг тегишли самарали суд-экспертиза усулларининг йўқлиги сабабли хавфсизлик чораларини қўллашда жиддий тўсиқларни бошдан кечирмоқда.

Жиноят процесси иштирокчилари учун процессуал бўлмаган (универсал, ташкилий) хавфсизлик чоралари Ўзбекистон Республикасининг “Жабрланувчиларни, гувоҳларни ва жиноят процесси иштирокчиларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонунида

мустақкамланган. Бу чораларга қуйидагилар киради:

- 1) ҳимоя қилинадиган шахс тўғрисидаги маълумотларнинг махфийлигини таъминлаш;
- 2) шахсий ҳимоя, уй-жой ва мулкни муҳофаза қилиш;
- 3) шахсий ҳимоя, алоқа ва хавф ҳақида огоҳлантиришнинг махсус воситаларини бериш;
- 4) бошқа яшаш жойига кўчириш;
- 5) ҳужжатларни алмаштириш;
- 6) ташқи кўринишнинг ўзгариши;
- 7) иш (хизмат) ёки ўқиш жойини ўзгартириш;
- 8) хавфсиз жойга вақтинча жойлаштириш;
- 9) қамоқда сақланаётган ёки жазони ўташ жойида сақланаётган шахсга нисбатан қўшимча хавфсизлик чораларини қўллаш, шу жумладан қамоқда сақлаш ёки жазони ўташ жойидан бошқасига ўтказиш [6].

Ҳимоя қилинаётган шахсга нисбатан бир вақтнинг ўзида бир нечта ёки кўрсатилган хавфсизлик чораларидан бири қўлланилиши мумкин.

Ҳимоя қилинаётган шахсни бошқа яшаш жойига кўчириш, ҳужжатларни алмаштириш ва ташқи қиёфасини ўзгартириш кўрсатилган шахсга нисбатан бошқа хавфсизлик чораларини қўллаш орқали унинг хавфсизлигини таъминлаш мумкин бўлмаган ҳоллардагина амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикасининг “Жарбланувчиларни, гувоҳларни ва жиноят процесси иштирокчиларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонун қоидаларига мувофиқ, жабрланувчилар, гувоҳлар ва жиноят процессининг бошқа иштирокчиларига нисбатан муайян хавфсизлик чораларини қўллашни тартибга солувчи қарор қабул қилиниши лозим.

Хавфсизлик чораларини қўллаш тўғрисида қарор қабул қилувчи орган томонидан белгиланган тартибда асослантирилган қарор (ажрим) олингандан сўнг, хавфсизлик чораларини амалга оширувчи орган қонунда назарда тутилган зарур хавфсизлик чораларини мустақил равишда танлайди ва уларни қўллаш усулларини белгилайди, бу ҳақда тегишли қарор чиқаради.

Хавфсизлик чораларини амалга оширувчи орган судга (судьяга), суриштирув органи бошлиғига ёки терговчига танланган хавфсизлик чоралари, уларга киритилган ўзгартиришлар ва ариза (хабар)ни кўриб чиқиш натижалари тўғрисида хабардор қилади (ҳимоя қилинаётган шахс тўғрисидаги маълумотларнинг махфийлигини ҳисобга олган ҳолда, қонунчилиги уларни давлат сирини ташкил этувчи маълумотлар деб таснифламайди).

Ҳимоя қилинаётган шахснинг шахсий ҳимоясини таъминлаш билан бевосита шуғулланадиган бўлинмалар (хизматлар) ходимларига ўз ваколатларини тасдиқлаш учун хавфсизлик чорасини танлаш тўғрисида қарор чиқарилиши мумкин.

Ҳимоя қилинаётган шахснинг шахсий ҳимоясини таъминлаш бўйича ишларнинг ташкил этилиши, тактикаси, шакллари ва усуллари ушбу мақсадлар учун жалб қилинган бўлинмалар (хизматлар) ваколатлари доирасида ҳимоя қилинадиган шахс тўғрисидаги маълумотлар асосида белгиланади.

Ҳимоя қилинадиган шахс тўғрисидаги маълумотларнинг махфийлигини таъминлаш учун, агар қонунчиликда уни давлат сирини ташкил этувчи маълумотлар сирасига кирмаган бўлса, уларга ишониб топширилган ёки ҳимоя қилинаётган шахсга нисбатан тегишли хавфсизлик чораси қўлланилиши муносабати билан маълум бўлган маълумотларни ошкор этмаслик тўғрисидаги бошқа ҳужжатларни хавфсизлик чораларини амалга оширувчи орган шахсни тасдиқловчи ҳужжатларни алмаштириш ва бериш учун масъул бўлган ташкилотларнинг мансабдор шахсларига огоҳлантириш юборади. Шахсни тасдиқловчи ҳужжатлар ва бошқа ҳужжатларни алмаштириш ва бериш тўғрисидаги маълумотларни ҳисобга олиш маълумотларнинг махфийлиги тўғрисидаги

талабларга риоя қилган ҳолда амалга оширилади.

Ҳимоя қилинаётган шахснинг ўзини ҳимоя қилиш ва шахсий хавфсизлигини таъминлаш учун хавфсизлик чораларини амалга оширувчи орган зарурат туғилганда ҳимоя қилинаётган шахсга алоҳида ҳимоя воситалари, алоқа ва хавф ҳақида огоҳлантириш беради.

Махсус воситалар сифатида ҳимояланган шахсга бронезилет, электр токи уриши мосламаси, тирнаш хусусияти берувчи таркибга эга аэрозол спрейи ҳам берилиши мумкин.

Берилган махсус воситаларнинг тури хавфсизлик чораларини амалга оширувчи орган томонидан хизмат кўрсатувчи махсус воситалар рўйхатига мувофиқ белгиланади.

Ҳимоя қилинаётган шахсни алоқа воситалари билан таъминлаш ва хавф тўғрисида хабар бериш учун хавфсизлик чораларини кўрувчи орган зарурат туғилганда ҳимояланган шахсга кўчма кўчма радиоқурилма, уяли телефон беради.

Ҳимоя қилинаётган шахсга шахсий ҳимоя, алоқа ва хавф ҳақида огоҳлантиришнинг махсус воситаларини бериш хавфсизлик чораларини амалга оширувчи органнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади.

Шахсни тасдиқловчи ҳужжатларни алмаштириш ва бериш ҳимоя қилинаётган шахснинг ҳақиқий яшаш жойидан ёки вақтинчалик яшаш жойидан ҳам амалга оширилади.

Шахсни тасдиқловчи ҳужжатларни алмаштиришда ҳимояланган шахс ўз ҳужжатларини сақлаш учун хавфсизлик чораларини кўрувчи органга топширади. Ҳимоя қилинаётган шахснинг алмаштирилган ҳужжатларини ҳисобга олиш ва сақлаш хавфсизлик чорасини қўллашнинг бутун муддати давомида хавфсизлик чораларини амалга оширувчи орган томонидан таъминланади. Ҳимоя қилинадиган шахс тўғрисидаги маълумотларни сақлаш ва махфийлигини таъминлаш тартиби, агар қонунларда уларни давлат сирини ташкил этувчи маълумотларга киритилмаган бўлса, хавфсизлик чораларини амалга оширувчи орган томонидан белгиланади.

Ҳимояланган шахснинг ташқи қиёфасини ўзгартириш хавфсизликнинг истисно чорасидир. Ушбу хавфсизлик чорасини қўллашни таъминлаш учун ташқи кўринишини ўзгартириш учун махсус воситалардан фойдаланиш мумкин.

Алоҳида ҳолларда, хавфсизлик чораларини амалга оширувчи орган, ҳимоя қилинаётган шахс ва тиббиёт муассасаси ўртасида ёзма шаклда тузилган шартнома асосида ушбу хавфсизлик чораси самарали бўлган даражада ташқи кўринишни ўзгартириш бўйича операция ўтказилиши мумкин.

Иш (хизмат) жойини ўзгартириш Ўзбекистон Республикаси меҳнат қонунчилигига, “Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида”ги Қонун [10] ҳужжатларига мувофиқ тенг лавозимни ёки суғурта (меҳнат) тажрибасини сақлаб қолган ҳолда, пенсия олиш ҳуқуқини берувчи мутахассислик бўйича бошқа лавозимни тақдим этиш билан амалга оширилади.

Ўқиш жойини ўзгартириш “Таълим тўғрисида”ги Қонун [11] ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади.

Ҳимоядаги шахс вақтинчалик иш (хизмат) ёки ўқиш жойига жойлаштирилганда, у ўзининг собиқ ёки шунга ўхшаш иш (хизмат) ёки ўқиш жойига қайта тикланиш ҳуқуқини сақлаб қолади. Хавфсизлик чораларини амалга оширувчи орган тегишли ташкилотларнинг раҳбарларини уларга ишониб топширилган ёки ҳимоя қилинаётган шахсга нисбатан маълум бўлган маълумотларни ошкор этмаслик тўғрисида ёзма равишда огоҳлантиради.

Алоҳида-алоҳида, “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги Қонунида белгиланган хавфсизлик чораларини алоҳида таъкидлаш керак.

Мазкур Қонуннинг 14-моддаси 6-қисмига биноан, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлар жиной процесс иштирокчиларининг жиной тажовузлардан хавфсизлигини таъминлашга ҳисса қўшишлари шарт. Бунда тезкор-қидирув фаолияти жиноят процессида иштирок этувчи шахслар учун хавф туғдирувчи ҳаракатларни

аниқлаш, бостириш ва олдини олиш бўйича муайян тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш заруратидан келиб чиқади.

Жисмоний шахсларнинг ҳаёти, соғлиғи, мулкига таҳдид туғилганда, уларнинг аризаси ёки ёзма розилиги билан “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги Қонун ушбу шахсларнинг телефонларидан олиб борилган суҳбатларни тинглашни, тегишли судни 48 соат ичида мажбурий равишда хабардор қилишни назарда тутди. Ушбу тезкор-қидирув чорасини қўллаш жараёнида олинган натижалар, агар улар жиноят-процессуал Қонун ҳужжатларининг далиллар, уларни амалга ошириш манбалари ва усуллари бўйича талабларига жавоб берса, терговчига топширилиши ва жиноят иши бўйича исботлаш жараёнида фойдаланилиши мумкин.

Тезкор-қидирув фаолияти соҳасидаги шахсий хавфсизлик ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, биринчи навбатда, бундай фаолиятнинг махфийлиги билан боғлиқ саналади.

Тезкор-қидирув фаолияти жараёнида шахс хавфсизлиги ваколатли давлат органларининг тезкор бўлинмаларини ўз ваколатлари доирасида тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш ошкора ва яширин (махфий) кузатиб бориш орқали амалга оширилади.

Амалиёт шуни кўрсатадики, тезкор-қидирув чораларини қўллагандан жиноят процесси иштирокчиларининг хавфсизлигини таъминлаш мумкин эмас. Тезкор тергов таъминоти, асосан, жиноят ишида иштирок этувчи шахслар учун хавф туғдирувчи ҳаракатларни аниқлаш, бостириш ва олдини олиш бўйича муайян тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш заруратидан келиб чиқади [12, 13, 14].

Тезкор-қидирув фаолияти шахс хавфсизлигига кўп қиррали таъсир ўтказади.

Бир томондан, тезкор-қидирув фаолияти шахсий ҳаётини манфаатларни ички ва ташқи таҳдидлардан ҳимоя қилишга чақиради. Бу шахснинг қонуний манфаатларига путур етказувчи жиноятларни аниқлаш, олдини олиш, уларга чек қўйиш ва уларни очиш, шунингдек давлатга, давлатнинг ҳарбий, иқтисодий ёки экологик хавфсизлигига таҳдид соладиган ҳодисалар ёки ҳаракатлар тўғрисида маълумот олиш йўли билан амалга оширилиб, инсон хавфсизлигини таъминлаш билан бевосита боғлиқ саналади.

Тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлар билан очик ёки яширин (махфий) ҳамкорлик қилаётган шахсларнинг қонуний манфаатлари қаторида шахснинг нафақат ўзи, балки унинг яқинлари хавфсизлигини таъминлаш бўйича ҳамкорликни ҳам алоҳида таъкидлаш лозим бўлиб, у қуйидагича амалга оширилади:

- 1) бундай ҳамкорлик муносабати билан етказилган мулкий, жисмоний, маънавий зарарни тўлиқ қоплаш;
- 2) ҳамкорлик фактини ошкор қилмаслик;
- 3) узатилаётган ахборот сифати (миқдори)дан маънавий қониқиш ва бошқалар.

Бошқа томондан, тезкор-қидирув фаолиятининг ўзи шахснинг хавфсизлигига таҳдид солиши мумкин [15]. Бундай таҳдид шахс тўғрисидаги тезкор-қидирув фаолияти давомида олинган маълумотларнинг, айниқса шахсий ҳаётга, шахсий ва оилавий сирларга, шаъни ва қадр-қимматига дахлдор бўлган ёки тижорат, банк, касбий фаолиятни ташкил этувчи маълумотлар, шунингдек шахсга тегишли сир, унинг шахсий ҳаётининг интим жиҳатлари билан боғлиқ маълумотларнинг қонунга хилоф равишда тарқатилиши натижасида юзага келади.

Ҳимоя қилинаётган шахсларнинг жазони ўташ жойида судланганидан кейин хавфсизлигини таъминлаш имконияти давлат жазони ижро этиш тизимида назарда тутилган. Шу билан бирга, очилаётган, тергов қилинаётган ёки кўриб чиқиладиган жиноят иши жазони ўташ жойи ҳудудида жиноят содир этилганлиги натижасида, гувоҳлар, жабрланувчилар ва судланувчилар – озодликдан маҳрум қилиш жазосини ўтаётган маҳкумлар томонидан содир этилган ҳолатларга тегишли бўлган вазият юзага келади.

Жиноят-ижроия хавфсизлик чоралари, биринчи навбатда, озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жиноий жазони ўтаётган ҳимояланган шахсга қаратилган. Бундай чора-тадбирларнинг мақсади суд ҳукмини ижро этиш жараёнида ҳимоя қилинадиган

шах томонидан жазони ўташ учун хавфсиз шароитларни яратишдан иборат.

Жиноят-ижроия кодекси ҳимоя остидаги шахс жиноий жазони ўтаётганда муайян хавфсизлик чораларини ва уларни амалга ошириш кафолатларини белгилайди. ЖИКнинг “Маҳкумлар ҳуқуқий ҳолатининг асослари” деб номланган 8-моддасида шундай муҳим қоида белгиланганки, унга кўра, Маҳкумлар, Ўзбекистон Республикаси фуқаролари учун назарда тутилган ҳуқуқлар, эркинликларга эга бўладилар ва мажбуриятларни бажарадилар. Маҳкум ажнабий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахслар, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида белгиланган ҳуқуқлар, эркинликларга эга бўлишлари ва мажбуриятларни бажаришлари мумкин ҳамда уларга нисбатан қийноққа солиш ва бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки кадр-қимматини камситувчи муомала ёхуд жазо турларининг қўлланилишига йўл қўйилмаслиги белгилаб қўйилган.

Жиноят-ижроия кодексининг 11-бобида “Жазони ижро этиш муассасаларидаги режим” да эса: озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш ҳамда жазо ўташнинг қонунда ва қонунга мувофиқ бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган тартиби, маҳкумларнинг ҳимояси ва изоляциясини таъминлаш, уларнинг доимий назоратини, ўз вазифаларини бажариши, ҳуқуқларини амалга ошириш ва қонуний манфаатлар, маҳкумлар ва ходимларнинг шахсий хавфсизлиги, маҳкумларнинг турли тоифаларини алоҳида сақлаш, суд томонидан тайинланган ахлоқ тузатиш муассасасининг турига қараб турли хил қамоқда сақлаш шароитлари, жазони ўташ шартларини ўзгартириш ифодаланган. Шундай қилиб, жиноят қонунчилиги маҳкумларнинг (шу жумладан, ҳимоя қилинадиган шахсларнинг) хавфсизлигини таъминлашни ахлоқ тузатиш муассасаларида жазони ўташ режимининг таркибий қисмларидан бири сифатида кўриб чиқади. Жиноят-ижроия кодексининг 68-моддасида маҳкумларнинг шахсий хавфсизлиги озодликдан маҳрум қилиш жойларида тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширишнинг вазифаларидан бири сифатида қаралади.

Жиноят-ижроия кодексининг 11-моддаси(га) мувофиқ, агар ҳимояланган шахс ноқонуний тажовузга дучор бўлиши мумкинлигига ишониш учун асослар мавжуд бўлса, маҳкумнинг хавфсиз жойга кўчирилиши учун жазони ўташ жойлари маъмуриятининг мажбуриятини белгилайди. Шу билан бирга, қонунда тегишли чораларни кўриш орқали тегишли жавоб беришга мажбур бўлган ҳар қандай мансабдор шахсга бундай сўров билан шахсий мурожаат қилиш имконияти назарда тутилган. Маҳкумни хавфсиз жойга ўтказиш тўғрисидаги қарор озодликдан маҳрум қилиш жойлари маъмуриятининг бошлиғи томонидан ўз ташаббуси билан қабул қилиниши мумкин. Бундай имконият, бизнингча, озодликдан маҳрум қилиш жойларида ҳимояланган шахслар хавфсизлигини таъминлашнинг муҳим кафолати сифатида қаралиши керак.

Жиноят-ижроия кодексининг 57-моддаси 2-3-қисми асосида маҳкумни бир қамоқхонадан бошқасига ўтказиш таъминланади, бу унинг касаллиги ёки шахсий хавфсизлигини таъминлаш учун рухсат этилади.

Умумий қоидага кўра, маҳкум жазони ўзи яшаган ёки суд ҳукми асосида судланган ҳудудда ўтайди.

136-модданин 2-қисмида “Умрбод озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазони ўташ тартиби” да ҳимоя остидаги шахсларни бир кишилик камерада сақлаш имконияти белгиланган, шу билан бирга уларнинг иши маҳкумларни камераларда сақлаш талабларини ҳисобга олган ҳолда ташкил этилади. Шу сабабли, махсус хавфсизлик чораси сифатида, маҳкум ҳимоя қилинадиган шахсларнинг шахсий хавфсизлигини таъминлашни ҳисобга олган ҳолда ишини ташкил этишни кўриб чиқиш мумкин. Интизомий ҳарбий қисмда жазони ўтаётган шахсларга нисбатан уларнинг шахсий хавфсизлигини таъминлаш мажбурияти ҳам эълон қилинади.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, жиноий одил судловга ҳисса қўшаётган жараён иштирокчиларининг жиноят процессида ҳимояланиш ҳуқуқи кафолатларини ошириш, бундай ёрдам ва иштирок этиш самарадорлигини ошириш мақсадида жиноят-процессуал хавфсизлик чораларининг ушбу рўйхати кенгайтириш ва пировард натижада жиноят

жараёнининг мақсадига эришиш лозим.

Иқтибослар/ Сноски/ References:

1. Епихин А.Ю. Предпосылки применения мер безопасности участников уголовного процесса: матер. междунар. науч. конф. «Татищевские чтения: актуальные проблемы науки и практики». Тольятти, 2004. С. 182;
2. Епихин А.Ю., Мишин А.В. Обеспечение безопасности лиц, содействующих уголовному судопроизводству: Учебное пособие. Казань: Казан. федеральный ун-т, 2018.
3. Дмитриева А.А. Меры безопасности, применяемые в отношении участников процесса на стадии предварительного расследования уголовного дела // Российский следователь. 2017. № 1.
4. Брусницын Л.В. Теоретико-правовые основы и мировой опыт обеспечения безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию: Дис. ... д-ра юрид. наук. М., 2002. 520 с.
5. Тулаганова.Г.З., Матмуротов А.Р., Мавланов К.Т. Жиноят процессида шахс хавфсизлигини таъминлаш. Рисола. – Т: ТДЮУ, 2016.
6. “Жарбланувчиларни, гувоҳларни ва жиноят процесси иштирокчиларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, 14.01.2019 йилдаги ЎРҚ-515-сон. // URL: <https://lex.uz/docs/4159913>.
7. Андреева О.И., Зайцев О.А., Епихин А.Ю. Запрет определенных действий как новая мера обеспечения безопасности личности в уголовном процессе // Вестник Томского государственного университета. 2018. № 436.
8. Зайцев О.А., Пастухов П.С. Об активной роли суда в уголовно-процессуальном доказывании // Уголовное право. 2014. № 6.
9. Епихин А.Ю. Заключение под стражу как средство обеспечения безопасности участников уголовного судопроизводства // Судебная защита прав и свобод человека и гражданина при применении мер пресечения в виде заключения под стражу, залога и домашнего ареста: М-лы Всероссийской межведомственной научно-практической конференции / Под ред. В.Ф. Попов. Нижний Новгород, 2011.
10. “Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, 08.08.2022 йилдаги ЎРҚ-788-сон // URL: <https://lex.uz/uz/docs/6145972>.
11. “Таълим тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, 23.09.2020 йилдаги ЎРҚ-637-сон // URL: <https://lex.uz/docs/5013007>.
12. Пўлатов Б.Х. Тезкор-қидирув фаолияти, унинг натижаларини далил сифатида фойдаланишнинг қонунийлиги устидан прокурор назорати // Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали. 2017№7.
13. Пўлатов А.С. Тезкор-қидирув фаолияти ва унинг ҳуқуқий асослари. Монография. - [Ўзбекистон НМИУ](#) нашриёти. - 385 б;
14. Халиков А.Н. Оперативно-розыскная деятельность по борьбе с коррупционными преступлениями, совершаемыми должностными лицами органов власти: Монография. - М., 2012.
15. Рябчук В.Н. Информационная безопасность человека и оперативно-розыскная деятельность. СПбГУ, 2000.